

YÖNETİŞİM GÖSTERGELERİ VE BÜYÜME: GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN G20 ÜLKELERİ İÇİN BİR NEDENSELLİK ANALİZİ

Dilek ÖZDEMİR¹

İlyas Kays İMAMOĞLU²

Öz

Ekonomik büyüme ve yönetim göstergeleri arasındaki ilişkinin ve yönünün belirlenmesi, ülkelerin uygulayacakları ekonomi politikalarını şekillendiren önemli unsurlardır. Bu çalışmada 9 gelişmiş ve 9'u gelişmekte olan ülke olmak üzere toplamda 18 G20 ülkesinin 2002-2018 dönemi dikkate alınarak ekonomik büyüme ve yönetim göstergeleri arasındaki ilişki Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre gelişmiş ülkelerde, büyüme ile yönetim göstergelerinden ifade özgürlüğü, hükümetin etkinliği ve düzenleyici kalite açısından nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise büyüme ve yönetim göstergeleri arasında, panelin tümü için bir nedensellik ilişkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca ülkelerin bireysel ayrıntılarına bakıldığında, ekonomik büyüme ile yönetim göstergeleri arasında nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, Ekonomik Büyüme, G20

GOVERNANCE INDICATORS AND GROWTH: A CAUSALITY ANALYSIS FOR DEVELOPED AND DEVELOPING G20 COUNTRIES

Abstract

Determining the relationship and direction between economic growth and governance indicators are important factors that shape the economic policies that countries will implement. In this study, the relationship between economic growth and governance indicators of a total of 18 G20 countries, 9 developed and 9 developing countries, was analyzed with the causality test of Emirmahmutoğlu and Köse (2011). According to the results obtained from the study, the causality relationship between growth and governance indicators in terms of freedom of expression, government effectiveness and regulatory quality has been determined in developed countries. In developing countries, it has emerged that there is no causality relationship between growth and governance indicators for the entire panel. In addition, when examining the individual details of countries, it is seen that there is a causality relationship between economic growth and governance indicators.

Keywords: Governance, Economic Growth, G20

¹Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, pdilek@atauni.edu.tr, orcid.org/0000-0002-8048-7730

²Öğr. Gör. Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, imamoglu@bayburt.edu.tr, orcid.org/0000-0002-7732-4148

Extended Abstract

Aim: In the economic growth literature, it is seen that the variables taken as determinants of growth are often economic variables. However, according to the new institutional economists led by North in the 1990s, only economic variables are not sufficient in measuring economic growth. In addition to the economic variables, the institutional structure and governance competencies that can affect these variables should also be measured. Because economic growth can be affected by the governance features in the economic structure and the opportunities that these features bring about. Success arising from governance in corporate economics approach; It will increase the development of society and the functioning of the mechanism to achieve the goals for the economic structure. Therefore, this study investigates the impact of governance on growth.

Methods: In the study investigating the relationship between growth and governance indicators; Panel causality analysis was conducted using the annual data of the 2002-2018 period of 18 G20 countries, 9 developed and 9 developing countries. developed countries that form the sample Australia, Canada, Germany, France, Britain, Italy, Japan, South Korea and emerging countries, while the United States, Argentina, Brazil, China, Indonesia, India, Mexico, Russia, Turkey and South Africa. The analysis period was taken as 2002-2018, since data on governance indicators in the countries concerned are available without interruption since 2002. GDP per capita in US dollars at constant prices was taken to represent growth and was included in the analysis by taking its logarithm. The variables to represent governance are VA: Voice and accountability, PV: Political stability and absence of violence, GE: Government effectiveness, RQ: Regulatory quality, RL: Rule of law and CC: Control of corruption. The data set of governance indicators and GDP per capita variables was accessed from the World Bank. Gauss 10 and Eviews 10 package program were used in the analysis.

CD-LM1 test of Breusch Pagan (1980) was conducted to determine whether there is a bed section dependency problem in the series created to test the relationship between variables. The results show that there is cross-sectional dependency in the model for the two country groups. Among the variables, political stability and absence of violence (PV) indicator was found to have no cross-sectional dependency at the 5% significance level in both country groups. In developed countries, It is understood that voice and accountability (VA) variable, GDP per capita (lnperGDP) variable and corruption control (CC) variable in developing countries do not have cross-section dependency at 5% significance level. It is seen that there is cross section dependence in all other variables. Secondary generation unit root test, which takes this situation into account, should be applied to the variables on which cross-section dependency is determined. For this reason, while the CADF unit root test developed by Pesaran (2007), one of the secondary generation unit root tests, was performed, the LLC unit root test developed by Levin Lin and Chu (2002) and the first-generation unit root tests for variables without cross-section dependency and Im, Pesaran and Shin (2003), developed by IPS test was performed.

For the model with a fixed and trend at the 5% significance level, the GDP per capita (lnper GDP) and the rule of law (RL) variable in developed countries are unit-rooted, and in developing countries, the voice and accountability (VA) variable is seems to be rooted. For developed countries where there is no cross-section dependency; voice and accountability (VA) and political stability and absence of violence (PV), for developing countries, per capita GDP (lnperGDP), political stability and absence of violence (PV) and control of corruption (CC) first generation unit root tests have been done.

It has been observed that the GDP per capita (lnper GDP) and the control of corruption (CC) variable of developing countries contain unit root at 5% significance level according to both LLC and IPS unit root test. For developed countries, the variables of voice and accountability (VA) and political stability and absence of violence (PV) appear to be stable at level.

Because the variables are stationary at different levels Emirmahmutoğlu and Köse (2011) conducted a causality test. The test is a panel version of the Toda-Yamamoto approach. The authors proposed a simple Granger causality test process with Toda and Yamamoto's (1995) LA-VAR approach. It is an important advantage of the test that it can be used in panels with and without cross-sectional dependency. Ho hypothesis means "Granger is not cause."

Findings: Looking at the panel causality test results between governance indicators and growth (lnperGDP) for 9 developed countries, "growth (lnperGDP) voice and accountability (VA) are not Granger reasons". "Government activity (GE) is not the Granger cause of growth. Ho hypotheses were rejected at the 1% significance level and the hypothesis "Regulatory quality (RQ) is not the Granger cause of growth" at the 10% significance level. For developed countries, one-way causality relationship from growth (lnperGDP) to voice and accountability (VA) is obtained, while a one-way causality relationship from government effectiveness, (GE) and regulatory quality (RQ) to growth (lnperGDP) no causality relationship between growth and other governance indicators was detected for the entire panel.

Looking at country details, a bidirectional causality relationship has been identified between voice and accountability (VA) and growth (lnperGDP) for Australia. In Germany and Italy, there is a one-way causality relationship from growth (lnperGDP) to voice and accountability (VA). The country where there is a one-way causality relationship from political stability and absence of violence (PV) to growth (lnperGDP) is Italy. The country where there is a one-way causality relationship from government activity (GE) to growth is Australia, the country with one-way causality from regulatory quality (RQ) to growth is Germany, Italy and S. Korea, the country with one-way causality from the rule of law (RL) to growth is France. However, a unidirectional causality relationship from growth to control of corruption (CC) has been identified in Japan and the USA.

For 9 developing countries, it was determined that there is no causality relationship between governance indicators and growth in all of the panel. Looking at the individual results in developing countries, countries where there is unidirectional causality from voice and accountability (VA) to growth in Brazil,

China, Mexico, appears to be Russia and Turkey. Countries with unilateral causality relationships from growth (lnperGDP) to political stability and absence of violence (PV) are Brazil, Indonesia and India. Regulatory quality (RQ) to growth (lnperGDP) of the countrys where one-way causal relationship Brazil, China, India and Turkey is understood that. A bi-directional causality relationship has been identified between the rule of law (RL) and growth (lnperGDP) in India. In Mexico, from the rule of law (RL) to growth (lnperGDP) and in Turkey to from grow (lnpergdp) the to rule of law (RL) is understood to be one-way causal relationship. It is also seen that there is a one-way causality relationship from the control of corruption (CC) to growth (lner GDP) in China and India.

Conclusion: Determining the relationship and direction between economic growth and governance indicators are important factors that shape the economic policies of countries. In this study, the relationship between economic growth and governance indicators of a total of 18 G20 countries, 9 developed and 9 developing countries, was analyzed with the causality test of Emirmahmutoglu and Köse (2011). As a result of the study, the causality relationship between growth and governance indicators in terms of voice and accountability (VA), government effectiveness (GE) and regulatory quality (RQ) was determined on the basis of developed countries for all country groups. It emerged that there is no causality relationship for the entire panel in terms of growth and governance indicators in developing countries. Looking at the individual details of the countries, it is seen that there is a causal relationship between economic growth and governance indicators.

1. Giriş

Ekonomi biliminin temel amaçlarından biri ekonomik büyümeyle birlikte yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması ile ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarının nedenlerinin ortaya konularak refah düzeylerinin arttırılmasına yönelik politika üretmektir. Ekonomik büyüme yazınında büyümeyi etkilediği genel kabul gören sermaye ve işgücü gibi faktörlerinin yanı sıra inovasyon, kurumsal yapı, coğrafya, kültür vb. gibi değişkenlerin ekonomik büyümeyi etkileyeceği konusunda fikir birliği yoktur. Farklı dönemlerde farklı ekonomistler tarafından ortaya atılan birbirlerini destekleyici görüşlerin yanı sıra, eleştirel yaklaşımlarla birlikte geliştirilen çok sayıda büyüme modeli yazında kendine yer edinmiştir.

Ekonomik büyümenin kaynaklarına ilişkin düşünceler sistematik olmasa bile 15. yüzyılda ülkelerin zenginliğini altın ve gümüş gibi kıymetli madenlere bağlayan Merkantilist görüşle başlamaktadır. Ancak 18. yüzyılın sonlarına kadar hâkim olan Fizyokratlar ise büyümenin kaynağını doğal düzenle açıklamıştır. 18. yüzyılda bu tartışmalara yön veren Klasikler büyüme, iş bölümü, uzmanlaşma, sermaye birikimi, nüfus ve toprak gibi faktörlerle ilişkilendirmiş ve büyüme yazını yeni bir ivme kazanmıştır. Klasik görüşe eleştirel bir yaklaşım getiren Marx ise büyümeyi; sermaye birikimi, teknik verimlilik, iş bölümü, uzmanlaşma gibi

faktörlere dayandırmıştır. Marx'ı takiben Schumpeter, yenilik ve girişimcilerin büyümenin itici gücü olduğunu ortaya atmıştır.

1929 yılında yaşanan “*Büyük Buhran*” müdahaleci ekonomik politikalara duyulan ihtiyaç nedeniyle günümüzde Keynesyen ekol olarak nitelendirilen ve en basit tabirle devlet müdahaleciliğini öneren bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Ancak Keynesyen görüş kısa dönemli analizleri içerdiği için büyüme sorununa ilişkin sistematik sonuçlar ortaya koymamıştır. Keynesyen görüşten doğan Harrod-Domar modeli, büyümeyi bir süreç olarak ele alan ilk model olması nedeniyle literatürde önemli yere sahiptir. Solow-Swan modeli olarak anılan Neo-klasik büyüme modelinde büyüme; emek, sermaye ve dışsal olarak kabul edilen teknolojiyle ilişkilendirilmiştir. Neoklasik büyüme modeli eleştirisine dayanan ve yazında içsel büyüme modelleri olarak isimlendirilen büyüme modellerinde büyüme; beşerî sermaye, bilgi birikimi, ar-ge, inovasyon, kamu harcamaları gibi faktörlerle ilişkilendirilmiştir.

Yapılan bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere büyüme literatüründe büyümeyi etkilediği varsayılan değişkenler genellikle iktisadi değişkenlerdir. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise, North'un başı çektiği yeni kurumsal iktisatçılar, ekonomik büyümenin ölçülmesinde sadece iktisadi değişkenlerin yeterli olmayacağını savunmuştur. İktisadi değişkenlerin yanında bu değişkenleri etkileyebilecek kurumsal yapı ve yönetsimsel yetkinliklerin de incelenmesi gerekmektedir. Çünkü büyüme, ekonomideki yapısal değişimlerden ve ülkelerin yönetsimsel özelliklerinden de etkilenmektedir. Ülkelerin sahip oldukları yönetsimsel özellikler ve yeni fırsat ve tehditler ortaya çıkarabileceği için büyüme ile yakından ilişkili olabileceği için önem verilmesi gereken bir durumdur. Bu durum ülkelerin makroekonomik hedeflerini gerçekleştirebilmelerine ve e yönetimden kaynaklanan ekonomik sorunların çözümüne katkı sağlayarak uygulanan politikaların başarısını arttırabilecektir. Bu nedenle yönetim ve büyüme ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada takip eden bölümde, yönetim kavramına yönelik kavramsal çerçeve ve literatür araştırması yapılmıştır. Literatür araştırmasını takiben yönetim ve büyüme ilişkisine yönelik nedensellik analizi yapılarak elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Yönetişim, son yıllarda ekonomik büyüme yazınında kendine yer edinen bir kavramdır. Ancak tek bir yönetim tanımı olmadığı ve bazen demokrasi, yolsuzluk ve kurumlar gibi kavramlarla ilişkili olduğu için tartışmalı ve yanlış anlaşılan bir kavramdır (Méndez-Picazo vd., 2012: 875). Ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesine katkı sağlayan bir faktör olarak kullanılan ve son yıllarda yoğun tartışmalara konu olan yönetim kavramı, kurumsal iktisatla ilişkilendirilerek büyüme üzerindeki rolü vurgulanmaktadır. Ülkelerin sahip olduğu iyi yönetim aslında başarılı kurumsal yapıyla yakından ilişkilidir. Yönetişim, ülkelerin kurumsal yapılarının başarısının bir ölçütü olarak da değerlendirilebilir.

Yönetişim ve kurum kavramları eş anlamlı kavramlar olduğu düşünülerek birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Ancak bu kavramlar birbirlerinden farklı

kavramlardır. Yönetişim, daha çok sonuca yönelik bir kavram iken kurumlar ise, yönetişimin sonucunu ortaya çıkaran sebeplerdir. Kaufmann vd. (2003), yaptığı yönetişim tanımlamasında yönetişim, ülkedeki otoritenin uygulanma şeklini belirleyen gelenekler ve kurumlardır. Bu tanımlamadan hareketle yönetişim, kurumlardan sonra gelmektedir ve kurum kavramı daha çok zaman unsurunu barındırmaktadır (Aysan, 2020: 26).

Ekonomik büyüme ve gelişme açısından yönetişim, geniş kurumlar kümesinin temel kısımlarını ifade eder. Yönetişimin, bir toplumun siyasi kurumları, devlet kapasitesi ve ekonomik kurumların düzenlenmeleri en önemli unsurları olduğu için yönetişim ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimler, kurumlar ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimlerle yakından ilişkilidir (North vd., 2008:1). Bu nedenle yönetişim kavramının anlaşılabilmesi için kurum kavramının ve yönetişim kavramıyla ilişkisinin ortaya konulması gerekmektedir.

Kurumlar, politik, ekonomik ve sosyal etkileşimi sağlayan insan eliyle tasarlanmış kısıtlamalardır. Bu kısıtlamalar resmi ve gayri resmi kurallardan oluşmaktadır. Resmi kurallar; anayasalar, kanunlar, mülkiyet haklarından oluşur. Gayri resmi kurallar ise; yaptırımlar, tabular, gelenekler ve davranış kurallarıdır. Tarihsel süreç içerisinde kurumlar, insanlar tarafından tasarlanan, düzeni sağlamak ve mübadelede belirsizliği azaltmak için oluşturulmuştur. Kurumlar, ekonominin standart kısıtlamaları ile birlikte, seçim kümesini tanımlarlar. Bu açıdan değerlendirildiğinde ise işlem ve üretim maliyetlerini, ekonomik faaliyete girmenin karlılığını ve fizibilitesini belirlerler. Kurumlar bir ekonominin teşvik yapısını ortaya koyar. Bu yapının gelişmesi, ekonomik değişimin yönünü büyüme, durgunluk veya düşüşe doğru şekillendirir (North, 1991: 97).

North (1990)'a göre: kurumlar, toplumdaki oyunun kurallarını belirleyen insanlar tarafından oluşturulmuş kısıtlamalardır. Kurumlar, insanların kontrolü dışındaki faktörlere aykırıdır. Ayrıca insan davranışına sınırlamalar koyan ve temel etkileri teşvikler yoluyla gerçekleşen bir sistematığı ifade eder (Acemoğlu ve Robinson, 2010:3).

Kurumların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olması için mülkiyet haklarının toplumun geniş bir kesimine yayılmış olması gerekir. Böylelikle bireyler, mülkleri güvence altına alındığı için yatırım yapmak için daha istekli olur. Mülkiyet haklarının korunabilmesi için bazı baskı gruplarının, elitlerin ve politikacıların eylemlerini sınırlandırılmalıdır. Ayrıca daha fazla kişinin üretime katılabilmesi için toplumun her kesimine eşit fırsatlar sunulmalıdır. Bu şekilde beşerî sermayeye erişim ve yatırım faaliyetlerinin arttırabilmek için finansal kaynaklara ulaşmak daha kolay hale gelebilir (Acemoğlu, 2003: 27).

Kurumlar, işletmelerinin yatırım yapmasını, yatırım ve teknolojinin benimsenmesini teşvik edebilir. Ayrıca çalışanları için beşerî sermaye biriktirme fırsatı yaratarak ekonomik büyümeyi sağlayabilir. Tersini düşünürsek bu tür faaliyetleri caydırarak durgunluğa yol açabilir. Politikacıları büyümeyi artıran bir ortam yaratmaya ya da rant, yolsuzluk ve kişisel kazanç elde etmeye teşvik edebilir (North vd., 2008:2).

Yönetişim kavramı, bugünkü anlamıyla Dünya Bankası'nın Afrika ülkelerinin büyüme sorunlarının incelendiği 1989 yılında yayınlanan, "*Sahra Altı Afrika: Krizden Sürdürülebilir Büyümeye*" raporda "*siyasal iktidarın, ulusal faaliyetlerin yönetimi için kullanımı*" şeklinde tanımlanarak ilk kez kullanılmıştır. 1992 yılında Dünya Bankası yönetişimi, kalkınma için bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde gücün nasıl kullanıldığı şeklinde tanımlamıştır. Dünya Bankası'nın 2002 Dünya Kalkınma Raporunda yönetişim, "*Piyasalar için Kurumlar Oluşturma*" tarafından sunulan "*kurallar, uygulama mekanizmaları ve örgütler*" şeklinde daha geniş şekilde tanımlanmıştır (Kaufmann vd., 2010:3; Levent, 2016: 21).

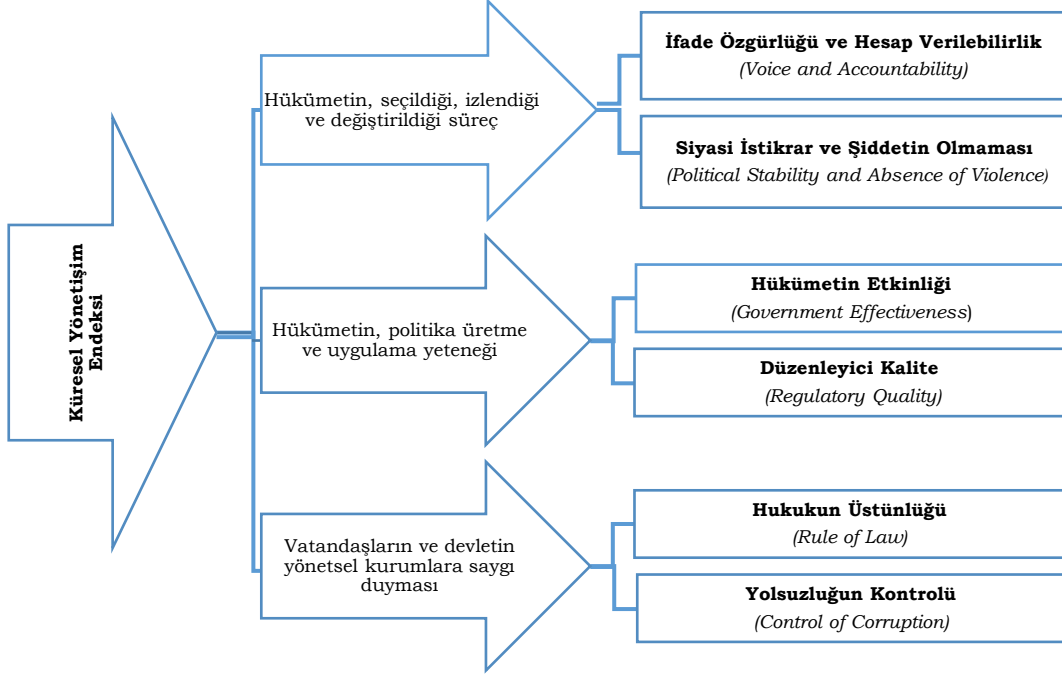
Dünya Bankası tanımındaki iyi yönetişim, kalkınma politikalarının yönlendirilmesinde etkili kamu hizmetlerinin koordinasyonunu ve sunumunu, siyasi aktörlerin ve bireysel vatandaşların hesap verebilirliğini geliştiren devlet politikası tarafından yürütülen yönetim ve kurumsal reformların kapasitesidir. Bu nedenle iyi yönetişim, kalkınmaya izin vermek için yeterli siyasi kurumları ve uygulamaları birbirine bağlar. Genel anlamda yönetişim, hükümet performansı ve davranış bilimidir ve tarihsel, kültürel, sosyal ve politik belirleyicileri içermesi gereken birkaç süreci ifade eder. Bu anlamda yönetişim ve kurumlar arasında bir ilişki kurmak mümkündür. İyi yönetişim, bir ülkede uygun bir kurumlar kümesinin varlığı olarak düşünülebilir (Mıra ve Hammadache, 2017:109; Méndez-Picazo vd., 2012:866-867).

Yapılan tanımlamalardan yola çıkarak yönetişimin; hükümetlerin uygulamaya koyduğu ve hükümet üstü bir takım kurum ve aracın, sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde sınır ve sorumlulukların paylaşılması ve güç birliğidir. Yönetişim, kendine has kuralları olan yönetsel ağlardır ve hükümetin yetkisini kullanma ve yönetme gücüne dayanmayan işleri yapabileme yeteneğidir. Ayrıca hükümetin, bu yeteneğini kullanabilmesi ya da yönlendirebilmesi için yeni araç ve teknikleri kullanabilme becerisidir (Stoker, 1998: 18).

Dünya Bankasının yaptığı bu tanımlamadan hareketle yönetişimin sahip olması gereken bazı özellikleri vardır. Öncelikle sunulan kamu hizmetinin verimli olması, bağımsız bir yargı sistemi ve yasal çevrenin olması gerekir. Buna ek olarak, kamu fonlarını idare edenlerin hesap verebilme sorumluluğunun olması, bağımsız bir kamu denetçisi, hükümet birimlerinin hukuka ve insan haklarına saygı duyması, çoğulcu bir kurumsal yapı ve özgür bir basınının olması da yönetişimin diğer gereklilikleridir (Rhodes, 1996: 656).

Dünya Bankası tarafından yapılan tanımlamadan hareketle, günümüzde sıkça kullanılan yönetişim kavramı ve bu kavramın ölçülmesine yönelik geliştirilen Küresel Yönetişim Endeksi, üç alan üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan birincisi; hükümetlerin seçildiği, izlendiği ve değiştirildiği süreçtir. İkincisi; hükümetin sağlam politikaları etkili bir şekilde formüle etme ve uygulama kapasitesidir. Üçüncüsü ise devletin ve vatandaşların; aralarındaki ekonomik ve sosyal etkileşimleri yöneten kurumlara saygı duymasındır. Bu üç alanın her birine karşılık gelen iki yönetişim ölçüsü ve sonuçta toplam altı yönetişim boyutu vardır (Kaufmann vd., 2010:4). Bu boyutlar Şekil 1.'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Küresel Yönetişim Endeksi Alt Boyutları

Kaynak: Kaufmann vd., 2010:4'ten yazarlar tarafından tasarlanmıştır.

Küresel Yönetişim Endeksinin bu alt boyutları, ülkelerin kurumsal yapılarının işlevselliğini göstermektedir. Bu alt boyutlar, yönetim endeksi hesaplama yöntemiyle değişkenlerin ortalamalarıyla elde edilmektedir.

Yönetişimin endeksinin oluşturulduğu temel 6 boyut kısaca şöyle tanımlanmaktadır (Kaufmann vd., 2010:4);

- İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirlik (*Voice and Accountability*), bir ülke vatandaşlarının hükümetlerini seçmedeki katılım düzeyleri, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve özgür bir medyanın olup olmamasıdır.

- Siyasi İstikrar ve Şiddetin Olmaması (*Political Stability and Absence of Violence*), ülkede siyasi şiddetin ve terörizmin olup olmaması ile hükümetin yasalara aykırı veya şiddette başvurularak istikrarsızlaştırılması ve devrilmesi olasılığı hakkındaki algıları ortaya koymaktadır.

- Hükümetin Etkinliği (*Government Effectiveness*), kamu hizmet kalitesi ve kamu hizmetlerinin politik baskılardan bağımsızlığı, politika oluşturma ve oluşturulan politikaların uygulama kalitesi ile hükümetin bu tür politikaları uygulama kabiliyetidir.

- Düzenleyici Kalite (*Regulatory Quality*), hükümetin özel sektörün gelişimine izin veren, özel sektörü teşvik eden politikaları uygulayabilme becerisidir.

• Hukukun Üstünlüğü (*Rule of Law*), temsilcilerin, toplum kurallarına güven ve bağlılıkları ile sözleşmelerin uygulanma kalitesi, mülkiyet hakları, polis ve mahkemelerin güvenilirlikleriyle birlikte suç ve şiddet olasılığıdır.

• Yolsuzluğun Kontrolü (*Control of Corruption*), ülkedeki küçük büyük ayrımı olmadan yapılan yolsuzluk, çıkar grupları tarafından devletin ele geçirilmesi ve kamu otoritesinin özel kazanç için kullanılıp kullanılmadığıdır.

Küresel Yönetişim Endeksi verileri, 30'dan fazla veri kaynağından anket yöntemiyle derlenmektedir ve -2,5 ile +2,5 arasında değerler almaktadır. Değerler +2,5'e yaklaştıkça yönetişimin iyileştiğini, -2,5'e yaklaştığında ise yönetişimin kötüleştiğini göstermektedir. Küresel Yönetişim Endeksi, Dünya Bankası tarafından 1996 yılından itibaren dünya ülkeleri için hesaplanmaktadır. Küresel Yönetişim Endeksi, 1996 yılından 2002 yılına kadar iki yılda bir, 2002 yılından itibaren ise her yıl aralıksız olarak hesaplanmaktadır.

Yönetişim kavramının çok uzak geçmişi olmamasına rağmen, yönetim ile büyüme arasındaki etkileşimi araştıran çok sayıda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda, ele alınan farklı yönetim göstergeleri ile ekonomik büyüme ilişkisi yazarlar tarafından tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda, yönetim göstergesi olarak sıklıkla Dünya Bankası'nın hesapladığı "Küresel Yönetişim Endeksi (The Worldwide Governance Indicators)" kullanılmaktadır. Ayrıca literatürde, "Uluslararası Ülke Risk Rehberi (The International Country Risk Guide) Yönetişim Göstergeleri", "Freedom House tarafından hesaplanan Dünyada Özgürlük Endeksi", "Fraser Enstitüsü tarafından hesaplanan Dünyanın Ekonomik Özgürlük Endeksi", "Heritage Vakfı tarafından hesaplanan Ekonomik Özgürlük Endeksi" alt bileşenlerinin de yönetim göstergesi olarak kullanıldığı çalışmaları da söz konusudur.

3. Literatür Taraması

Yönetişimin ekonomik büyümeyle ilişkilendirildiği çalışmalarda ekonomik büyümeyi temsilen; GSYH, kişi başına reel GSYH, GSYH büyüme oranı, kişi başına GSYH büyüme oranı, kişi başına GSYH büyüme hızı, kişi başına reel GSYH'deki yüzde değişim vb. değişkenlerin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca yönetim ve ekonomik büyüme ilişkisini test etmeye yönelik yapılan ampirik çalışmalarda; sermaye yatırımları, işgücü, ticari açıklık, enflasyon vb. değişkenler kontrol değişkeni olarak kullanılmaktadır.

Farklı dönemlerde ve farklı örneklerle yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda yönetim ve ekonomik büyüme ilişkisinin anlamlı ve pozitif olduğuna işaret ederken, sayısı az olsa da değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ya da negatif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılan çalışmalar söz konusudur. Ayrıca yönetim ve ekonomik büyüme ilişkisinin analiz edildiği literatürde, bu ilişki kullanılan yönetim alt göstergelerinin bazılarında pozitif ve anlamlı iken, bazılarında negatif ve anlamlı bazılarında ise herhangi bir anlamlı ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan çalışmalarda seçilen ülke gruplarındaki ülkelere göre de farklı sonuçların olduğu göze çarpmaktadır. Literatürde kurumlar ve yönetim arasındaki bağ ve yapılan çalışmaların çoğunda bu iki kavram arasında keskin bir ayrımın olmaması

nedeniyle öncelikle kurumların büyüme ile ilişkisine yönelik literatürdeki başlıca çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra yönetim ve ekonomik büyüme ilişkisine yönelik ampirik literatür Tablo 1’de gösterilmiştir. Yönetim ve büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere yapılan bazı çalışmalar ve ulaşılan sonuçlar şunlardır;

North (1991)’e göre kurumlar, ülkelerin teşvik yapılarını geliştirerek büyümenin yönünü belirler. Grossman ve Helpman (1994), farklı yapısal ve politik parametreler ülkelerin farklı bir büyüme sürecine gireceğini ve daha gelişmiş bir ülkeye yakınlaşabileceğini ifade etmektedir. Knack ve Keefer (1995) kurumsal kaliteyi, hukukun üstünlüğü, yolsuzluk düzeyi, bürokratik kalite, sözleşmelerin güvencesi gibi kavramlarla ilişkilendirmiştir. Knack ve Keefer (1998), ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının kapatılmasının yolunun kurumsal çevre olduğunu ve kurumların ekonomik büyümeyi hızlandırdığını ifade etmişlerdir. Hall ve Jones (1998), ülkeler arasındaki üretim miktarı farklılıklarının kurumlar ve hükümet politikalarının kaynaklandığını belirtmişlerdir. Evans ve Rauch (1999), bürokrasinin büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucunu elde etmiştir. Kauffman vd. (2002), ülkelerin sahip olduğu iyi yönetimin büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Acemoğlu vd. (2003) ülkelerin makroekonomik yapılarındaki dalgalanmaların, zayıf kurumsal yapıdan kaynaklandığını ortaya koymuştur. Rodrik vd. (2004) ülkelerin, kurumlarının kalitesinin gelir seviyesi üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Acemoğlu (2008) ülkelerarası gelir farklılıklarını açıklamaya yönelik yaptığı çalışmasında kurumsal kalite düzeyinin etkili olduğunu destekleyici sonuçlar elde etmiştir. North vd. (2008), yönetim ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimler, kurumlar ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimlerle yakından ilişkili olduğunu söylemektedir.

Tablo 1: Yönetim ve Ekonomik Büyüme Literatür Araştırması

Yazar/Yıl	Dönem	Ülke/Ülke Grubu	Analiz Yöntemi	Sonuç
Badun (2005)	1999-2005	AB’ye aday ülkeler (Hırvatistan, Bulgaristan ve Romanya da dâhil)	EKK Yöntemi	Küresel Yönetim Endeksi göstergelerinden; RL (+) ve kamu yönetim kalitesi ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Seldadyo vd. (2007)	1984-2004	82 ülke	Parsimonious Regresyon Analizi	ICRG’den hesaplanan yönetim endeksi ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Yapraklı (2008)	2002-2005	36 üst orta gelir düzeyindeki ülkeler	Hausman Testi, Sabit Etkiler Modeli	Küresel Yönetim Endeksi göstergelerinden; GE, CC (+), VA, PV, RQ (-) ve ile anlamlı bir ilişki
Huynh vd. (2009)	1996-2006	101 ülke	EKK Yöntemi	Küresel Yönetim Endeksi göstergelerinden; VA, PV, RL ile (+) anlamlı bir ilişki
Cooray (2009)	1996-2003	AB geçiş ekonomileri de dâhil olmak üzere 71 ülke	Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM)	Küresel Yönetim Endeksi ortalamaları ile (+) ve anlamlı bir ilişki

Alonso (2010)	2006-2007	154 ülke	İki Aşamalı EKK Yöntemi	Kurumsal Kalite Endeksi ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Gani (2011)	1996-2005	84 düşük ve orta gelirli ülke	Sıradan EKK Yöntemi	Küresel Yönetişim Endeksi göstergelerinden; PV, GE (+) ve VA, CC ile (-) ve anlamlı bir ilişki
Bouoiyour ve Naimbayel (2012)	2002-2009	Sahra altı Afrika'daki 27 ülke	Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM)	Küresel Yönetişim Endeksi göstergelerinden; VA, PV, GE, RQ, RL ve CC ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Méndez-Picazo vd. (2012)	2002-2007	11 Gelişmiş ülke	Panel Kesit Ağırlıkları, Panel EKK Yöntemi	Küresel Yönetişim Endeksi göstergelerinden; VA, GE, RL ve CC' den hesaplanan Yönetişim endeksi ile (+) anlamlı ve dolaylı bir ilişki
Fayissa ve Nsiah (2013)	1995-2004	Sahra altı Afrika'daki 39 ülke	Genelleştirilmiş EKK Yöntemi	Küresel Yönetişim Endeksi göstergelerinden; VA, PV, GE, RQ, RL ve CC ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Emara ve Jhonsa (2014)	2009	197 ülke	İki Aşamalı EKK Yöntemi	Küresel Yönetişim Endeksi göstergelerinden; VA, PV, GE, RQ, RL ve CC ile iki yönlü (+) ve anlamlı bir nedensellik ilişkisi
Zubair ve Khan (2014)	2002-2011	Pakistan	Korelasyon ve Regresyon Analizi	Korelasyon analizinde: PV (-), CC, RL, VA (+). Regresyon analizinde: VA, CC, RL ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Nawaz vd. (2014)	1996-2012	35 Asya ülkesi	Dinamik Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (SYS-GMM)	Küresel Yönetişim Endeksinden hesaplanan bileşik yönetim endeksi ile (+) ve anlamlı bir ilişki ve ayrıca gelişmiş Asya ülkelerinde, gelişmekte olan Asya ülkelerine göre daha yüksek etki
Noha ve I-Ming (2015)	2009-2013	188 ülke özelinde MENA ülkeleri	Doğrusal Regresyon Analizi	9 MENA ülkesinde, Küresel yönetim Endeksinden hesaplanan bileşik yönetim endeksi ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Orayo ve Mose (2016)	1999-2013	Doğu Afrika Topluluğu ülkeleri	Rastgele Etki Modeli ve Sıradan EKK Yöntemi	Küresel Yönetişim Endeksi göstergelerinden; PV, RQ (-) ve CC ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Góes (2016)	2000-2012	119 ülke	Panel VAR Yöntemi	Fraser Enstitüsü'nün Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi'nden alınan 4 yönetim göstergesi ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Amorim ve Silva (2016)	1996-2014	215 ülke	Panel VAR	Küresel Yönetişim Endeksi göstergelerinden; GE ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Figankaplan (2017)	1990-2015	11 ülke	Durbin-H Panel Eşbütünleşme Testi ve Hausman Testi	Mülkiyet haklarının korunması, Küresel Yönetişim Endeksi göstergelerinden; RL, CC (+), Yargı bağımsızlığı ve RQ (-) ve anlamlı bir ilişki
Setayesh ve Daryaei (2017)	2005-2014	8 İslam ülkesi	Panel Regresyon Analizi ve Yapay Sinir Ağları	Küresel Yönetişim Endeksi göstergelerinden; aadece RL, CC (+) ve anlamlı ilişki
Yamak (2017)	1995-2014	6 Körfez Arap ülkesi	Esnek Genelleştirilmiş EKK Yöntemi (FGLS)	Küresel Yönetişim Endeksi göstergelerinden; VA, CC (+), RL ile RQ (-) ve anlamlı ilişki, PV, GE ilişkisi yok
Mohammad vd. (2018)	2000-2012	97 ülke	Hausman Testi	Küresel Yönetişim Endeksi göstergeleri; farklı gelir grubundaki ülkelerde farklı (+) ve anlamlı ilişki
Ünlükaplan vd. (2018)	2002-2013	Türkiye	Granger Nedensellik Testi	Küresel Yönetişim Endeksi göstergelerinden; RQ (+), GE (+), CC (+) VA (+) anlamlı bir ilişki, RL (+) anlamsız bir ilişki

Şahin (2018)	2002-2015	MENA ülkeleri	Hausman testi	Küresel Yönetişim Endeksi ortalamalarından hesaplanan yönetim endeksi ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Kostić vd. (2019)	1996-2016	28 AB ülkesi ve AB'ye aday 5 Batı Balkan ülkesi	Korelasyon ve Regresyon Analizi	Küresel Yönetişim Endeksi ortalamalarından hesaplanan yönetim endeksi ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Binay ve Atalay (2019)	2005-2015	183 ülke	Korelasyon Analizi	Küresel Yönetişim Endeksi ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Çetin (2019)	2002-2016	Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomilerinden 26 ülke	Genelleştirilmiş EKK Yöntemi	Küresel Yönetişim Endeksi ortalamalarından hesaplanan yönetim endeksi ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Dura vd. (2020)	1995-2014	74 ülke	Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) Yöntemi	4 farklı kurumsal yapı endeksi ile (+) ve anlamlı bir ilişki
Doğanay ve Değer (2020)	2002-2018	23 az gelişmiş, 63 gelişmekte olan ve 48 gelişmiş ülke	Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (SYS-GMM)	Küresel Yönetişim Endeksi göstergelerinden; VA, PV, GE, RQ, RL ve CC ile (+) ve anlamlı bir ilişki

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

4. Ekonometrik Analiz

Bu kısımda veri seti, metodoloji ve bulgulara yer verilerek yönetim göstergeleri ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.1. Veri Seti

Büyüme ve yönetim göstergeleri arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada; 9'u gelişmiş, 9'u gelişmekte olan ülke olmak üzere toplamda 18 G20³ ülkesine ait 2002-2018 dönemi yıllık verilerinden yararlanılarak panel nedensellik analizi yapılmıştır. Ele alınan ülkelerde yönetim göstergelerine ait verilere kesintisiz olarak 2002 yılından itibaren ulaşılabilmesi nedeniyle analiz dönemi 2002-2018 olarak alınmıştır.

Çalışmada büyümeyi temsilen sabit fiyatlarla ve ABD Doları cinsinden kişi başına düşen GSYH alınmıştır ve logaritması alınarak analize dâhil edilmiştir.

Yönetişimi temsilen ele alınan değişkenler ise;

VA: İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik,

PV: Siyasi istikrar ve şiddetin olmaması,

GE: Hükümetin etkinliği,

RQ: Düzenleyici kalite,

RL: Hukukun üstünlüğü,

CC: Yolsuzluğun kontrolüdür.

³ Örnekleme oluşturan gelişmiş ülkeler Avustralya, Kanada, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Güney Kore ve ABD iken gelişmekte olan ülkeler Arjantin, Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Meksika, Rusya, Türkiye ve Güney Afrika'dır.

Yönetişim göstergeleri veri setine Dünya Bankasının, Küresel Yönetim Endeksi (WGI) veri tabanından ve kişi başına düşen GSYH değişkenlerine ait veri setine ise Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) veri tabanından ulaşılmıştır. Analizlerde Gauss 10 ve Eviews 10 paket programı kullanılmıştır.

4.2. Metodoloji ve Bulgular

Panel veri yönteminde öncelikle serilerde yatay kesit bağımlılık sorunun olup olmadığı araştırılmalı ve ardından bu sorunun varlığına göre serilerin durağanlıkları tespit edilmelidir. Zaman boyutunun (T) yatay kesit (N) boyutundan büyük olması (T>N) durumunda yatay kesit bağımlılığının belirlenmesi için kullanılan ilk test Breusch Pagan (1980)'a ait CD-LM1 test istatistiğidir. Breusch ve Pagan (1980) testi, grup ortalaması sıfır (0) iken eğer bireysel ortalamalar sıfırdan farklı ise sonuçlarda sapmalar meydana gelmektedir. Pesaran vd. (2008) bu sapma sorununu varyans ve ortalamayı test istatistiğine ekleyerek düzeltmiştir. Çalışmada T>N olduğu için CD-LM1 ve LMadj test istatistiğine göre değerlendirilen yatay kesit bağımlılık test sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılık Testleri

CD Testleri	Gelişmiş Ülkeler				Gelişmekte Olan Ülkeler			
	CD-LM1 (Breusch, Pagan1980)		Bias-adjusted CD test		CD-LM1 (Breusch, Pagan1980)		Bias-adjusted CD test	
	Sabitli	Sabitli & Trendli	Sabitli	Sabitli & Trendli	Sabitli	Sabit & Trendli	Sabitli	Sabitli & Trendli
InperGDP	72.49 (0.000)	74.696 (0.000)	2.235 (0.013)	2.205 (0.014)	119.509 (0.000)	98.640 (0.000)	11.395 (0.000)	1.164 (0.122)
VA	77.265 (0.000)	89.922 (0.000)	0.809 (0.209)	1.396 (0.081)	174.460 (0.000)	193.261 (0.000)	10.981 (0.000)	4.065 (0.000)
PV	72.759 (0.000)	80.400 (0.000)	-0.892 (0.814)	-0.933 (0.825)	108.906 (0.000)	117.171 (0.000)	2.620 (0.004)	-0.999 (0.841)
GE	170.457 (0.000)	177.866 (0.000)	3.904 (0.000)	2.780 (0.003)	159.048 (0.000)	157.180 (0.000)	8.174 (0.000)	4.528 (0.000)
RQ	140.377 (0.000)	141.150 (0.000)	2.985 (0.000)	4.563 (0.000)	95.593 (0.000)	102.434 (0.000)	2.296 (0.011)	2.802 (0.003)
RL	125.491 (0.000)	104.288 (0.000)	5.903 (0.000)	4.659 (0.000)	104.960 (0.000)	108.951 (0.000)	6.455 (0.000)	6.293 (0.000)
CC	141.350 (0.000)	150.578 (0.000)	1.419 (0.078)	2.361 (0.009)	213.442 (0.000)	253.009 (0.000)	4.145 (0.000)	1.127 (0.130)
Modelde	216.560 (0.000)		7.723 (0.000)		268.022 (0.000)		16.731 (0.000)	

Elde edilen sonuçlarda iki ülke grubu için modelde yatay kesit bağımlılığı olduğu görülmektedir. Değişkenlerden siyasi istikrar ve şiddetin olmaması (PV) göstergesinin her iki ülke grubunda da %5 önem düzeyinde yatay kesit bağımlılığı olmadığı görülmüştür. Gelişmiş ülkelerde, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik (VA) değişkeni, gelişmekte olan ülkelerde ise kişi başına düşen GSYH (InperGDP) değişkeni ve yolsuzluğun kontrolü (CC) değişkeninin %5 önem düzeyinde yatay kesit bağımlılığı olmadığı ve diğer tüm değişkenlerde ise yatay kesit bağımlılığı olduğu görülmektedir. Yatay kesit bağımlılığın tespit edildiği değişkenlere bu durumu dikkate alan ikincil nesil birim kök testi yapılması gerekmektedir. Bu nedenle ikincil nesil birim kök testlerinden Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF birim kök testi yapılırken, yatay kesit bağımlılığın olmadığı değişkenler için birinci kuşak birim kök testlerinden Levin Lin ve Chu (2002) tarafından geliştirilen

LLC birim kök testi ve Im, Pesaran ve Shin (2003) tarafından geliştirilen IPS testi yapılmıştır. LLC birim kök testi homojen paneller için kullanılırken, IPS birim kök testi heterojen paneller için kullanılmaktadır.

Tablo 3: İkinci Nesil Birim Kök Testi Sonuçları (Pesaran CADF)

	Gelişmiş Ülkeler		Gelişmekte Olan Ülkeler		Kritik Değerler	
	Sabitli	Sabitli & Trendli	Sabitli	Sabitli & Trendli	Sabitli	Sabitli & Trendli
Değişken	CIPS İstatistiği	CIPS İstatistiği	CIPS İstatistiği	CIPS İstatistiği		
InperGDP	-3.071	-2.537	--	--		
GE	-3.601	-3.514	-2.645	-2.635	-2.66 (%1)	-3.21 (%1)
RQ	-3.078	-3.002	-3.065	-3.011	-2.37 (%5)	-2.92 (%5)
RL	-2.427	-2.421	-2.986	-3.113	-2.22 (%10)	-2.76 (%10)
CC	-3.438	-3.352	--	--		
VA	--	--	-2.31	-2.415		

Not: Gecikme uzunluğu 1 olarak alınmıştır.

Tablo 3'e bakıldığında %5 önem düzeyinde sabitli ve trendli model için gelişmiş ülkeler de kişi başına düşen GSYH (Inper GDP) ve hukukun üstünlüğü (RL) değişkeninin birim köklü, gelişmekte olan ülkelerde ise hükümetin etkinliği (GE) ile ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik (VA) değişkeninin birim köklü olduğu görülmektedir. Yatay kesit bağımlılığın olmadığı gelişmiş ülkeler için ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik (VA) ve siyasi istikrar ve şiddetin olmaması (PV), gelişmekte olan ülkeler için ise kişi başına düşen GSYH (InperGDP), siyasi istikrar ve şiddetin olmaması (PV) ve yolsuzluğun kontrolü (CC) değişkenlerine ait birinci kuşak birim kök testleri Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4: Birinci Nesil Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Birim Kök Testi	Gelişmiş Ülkeler		Gelişmekte Olan Ülkeler	
		Sabitli	Sabitli & Trendli	Sabitli	Sabitli & Trendli
InperGDP	Levin, Lin & Chu t			-2.72310 (0.0032)	-1.33021 (0.0917)
	Im, Pesaran and Shin W-stat			-1.35262 (0.0881)	1.03888 (0.8506)
CC	Levin, Lin & Chu t			1.63477 (0.9490)	-0.65629 (0.2558)
	Im, Pesaran and Shin W-stat			2.38833 (0.9915)	1.24571 (0.8936)
VA	Levin, Lin & Chu t	-2.95126 (0.0016)	-6.02361 (0.0000)		
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-3.85868 (0.0001)	-3.91852 (0.0000)		
PV	Levin, Lin & Chu t	-5.29133 (0.0000)	-3.11439 (0.0009)	-2.65871 (0.0039)	-2.54222 (0.0055)
	Im, Pesaran and Shin W-stat	-6.04899 (0.0000)	-4.34238 (0.0000)	-2.07621 (0.0189)	-2.13463 (0.0164)

Not: SIC kriteri temel alınarak maksimum 3 gecikme uzunluğunda tahmin yapılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin kişi başına düşen gelir ve yolsuzluğun kontrolü (CC) değişkeninin %5 önem düzeyinde hem LLC hem IPS birim kök testine göre birim kök içerdiği, gelişmiş ülkeler için ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik (VA) ile politik istikrar ve şiddetin olmaması (PV) değişkenlerinin ise seviyede durağan olduğu görülmektedir. Değişkenler farklı seviyelerde durağan olduğu için Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi yapılmıştır. Test Toda-Yamamoto yaklaşımının panel versiyonudur. Yazarlar Toda ve Yamamoto'nun (1995) LA-VAR yaklaşımı ile basit bir Granger nedensellik test sürecini önermişlerdir. Hem yatay kesit bağımlılığın olduğu hem de olmadığı panellerde kullanılabilmesi testin önemli bir avantajıdır. Ho hipotezi Granger nedeni değildir şeklindedir. 9 gelişmiş ülke için Emirmahmutoglu ve Köse (2011) Panel Granger Nedensellik testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Gelişmiş Ülkeler İçin Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Nedensellik Test Sonuçları (Panel Geneli)

	VA↔ InperGDP	InperGDP↔ VA	PV↔ InperGDP	InperGDP↔ PV	GE↔ InperGDP	InperGDP↔ GE
W_i	20.237	82.857	21.933	16.348	54.818	9.940
Bootstrap p_i	0.136	0.006	0.183	0.422	0.009	0.457
	RQ↔ InperGDP	InperGDP↔ RQ	RL↔ InperGDP	InperGDP↔ RL	CC↔ InperGDP	InperGDP↔ CC
W_i	33.624	24.328	16.444	13.060	17.300	37.356
Bootstrap p_i	0.077	0.108	0.887	0.995	0.997	0.887

Not: W_i Wald test istatistiği değerini, Bootstrap p_i ise bootstrap olasılık değerini göstermektedir. ↔ simgesi nedenselliğin yönünü simgelemektedir.

Tablo 5'te, 9 gelişmiş ülke için yönetim göstergeleri ile büyüme (InperGDP) arasındaki panel nedensellik test sonuçlarına bakıldığında "büyüme (InperGDP) ifade özgürlüğü ve hesap verebilirliğin (VA) Granger nedeni değildir". "Hükümet etkinliği (GE) büyümenin Granger nedeni değildir. Ho hipotezleri %1 anlamlılık düzeyinde, "Düzenleyici Kalite (RQ) büyümenin Granger nedeni değildir" hipotezi de %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Gelişmiş ülkeler için büyümeden (InperGDP) ifade özgürlüğü ve hesap verebilirliğe (VA) doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi elde edilirken, hükümetin etkinliği (GE) ve düzenlemelerin kalitesinden (RQ) büyümeye (InperGDP) doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu belirlenmiştir. Diğer yönetim göstergeleri ile büyüme arasında panelin tümü için herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Tablo 6'da gelişmiş ülkeler grubunda yer alan her ülke için yapılan nedensellik test sonuçları verilmiştir.

Tablo 6: Gelişmiş ülkeler için Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Nedensellik Test Sonuçları (Ülke Ayrıntısı)

	VA → InperGDP			InperGDP → VA			PV → InperGDP			InperGDP → PV		
	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i
Avusturalya	3	11.646	0.009***	3	6.88	0.076*	1	0.011	0.915	1	1.22	0.269
Kanada	3	3.5	0.321	3	4.883	0.181	1	0.182	0.669	1	2.796	0.094*
Almanya	3	2.714	0.438	3	19.446	0.000***	3	3.48	0.323	3	0.576	0.902
Fransa	3	0.787	0.853	3	2.186	0.535	3	5.56	0.135	3	3.047	0.385
İngiltere	3	0.124	0.989	3	3.589	0.309	3	0.702	0.873	3	2.71	0.439
İtalya	3	3.8	0.284	3	55.903	0.000***	3	8.311	0.040**	3	0.261	0.967
Japonya	1	1.343	0.247	1	0.019	0.89	1	2.448	0.181	1	1.929	0.165
G. Kore	2	0.485	0.785	2	0.858	0.651	3	0.733	0.866	3	2.473	0.48
ABD	1	0.136	0.713	1	0.066	0.797	1	1.786	0.181	1	0.004	0.949
	GE → InperGDP			InperGDP → GE			RQ → InperGDP			InperGDP → RQ		
	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i
Avusturalya	3	42.04	0.000***	3	0.383	0.944	3	5.075	0.166	3	1.484	0.686
Kanada	1	0.365	0.546	1	1.061	0.303	3	4.926	0.177	3	2.882	0.41
Almanya	1	2.056	0.152	1	0.021	0.886	2	4.829	0.089*	2	1.287	0.526
Fransa	3	4.026	0.259	3	1.648	0.649	3	2.476	0.48	3	6.218	0.101
İngiltere	1	0.618	0.432	1	0.061	0.805	1	1.562	0.211	1	1.497	0.221
İtalya	1	0.044	0.833	1	0.013	0.909	3	9.382	0.025**	3	4.903	0.179
Japonya	1	0.827	0.363	1	0.527	0.468	1	1.61	0.205	1	3.885	0.049
G. Kore	3	1.476	0.688	3	5.502	0.138	3	7.853	0.049**	3	3.091	0.378
ABD	1	1.928	0.165	1	0.019	0.891	1	0.098	0.754	1	0.506	0.477
	RL → InperGDP			InperGDP → RL			CC → InperGDP			InperGDP → CC		
	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i
Avusturalya	1	0.021	0.885	1	0.092	0.762	1	0.231	0.631	1	2.689	0.101
Kanada	1	0	0.984	1	0.29	0.59	3	6.24	0.101	3	1.855	0.603
Almanya	1	0.336	0.562	1	0.021	0.886	1	0.006	0.938	1	0.057	0.811
Fransa	3	7.762	0.051*	3	1.87	0.6	1	0.101	0.751	1	0.144	0.705
İngiltere	1	0.045	0.832	1	0.113	0.737	1	1.225	0.268	1	1.102	0.294
İtalya	3	3.905	0.272	3	5.599	0.133	3	2.904	0.407	3	5.709	0.127
Japonya	1	0.836	0.36	1	0.995	0.318	2	1.272	0.529	2	9.575	0.008***
G. Kore	1	0.576	0.448	1	0.006	0.938	1	0.726	0.394	1	0.313	0.576
ABD	1	1.103	0.294	1	1.58	0.209	3	4.995	0.172	3	15.805	0.001***

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 6’da paneli oluşturan kesitlere yani ülkelere bakıldığında; Avusturya için ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik (VA) ve büyüme (lnperGDP) arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilirken, Almanya ve İtalya’da büyümeden (lnperGDP) ifade özgürlüğü ve hesap verebilirliğe (VA) doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu belirlenmiştir. Siyasi istikrar ve şiddetin olmamasından (PV) büyümeye (lnperGDP) doğru tek yönlü nedenselliğin gözlemlendiği ülke İtalya’dır. Hükümetin etkinliğinden (GE) büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu ülke Avusturya, düzenleyici kaliteden (RQ) büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğin tespit edildiği ülke Almanya, İtalya ve G. Kore’dir. Hukukun üstünlüğünden (RL) büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu ülke ise Fransa’dır. Bununla birlikte Japonya ve ABD’de büyümeden yolsuzluğun kontrolüne (CC) doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Tablo 7’de 9 gelişmekte olan ülke grubu için yapılan panel nedensellik test sonuçları verilmiştir.

Tablo 7. Gelişmekte Olan Ülkeler için Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Nedensellik Test Sonuçları (Panel Geneli)

	VA → lnperGDP	lnperGDP → VA	PV → lnperGDP	lnperGD → PV	GE → lnperGDP	lnperGD → GE
W_i	173.519	23.633	14.926	25.296	11.259	13.643
Bootsrap p_i	0.450	0.957	0.967	0.883	0.907	0.890
	RQ → lnperGDP	lnperGDP → RQ	RL → lnperGDP	lnperGD → RL	CC → lnperGDP	lnperGD → CC
W_i	85.615	11.020	145.927	377.059	34.008	19.052
Bootsrap p_i	0.114	0.987	0.617	0.308	0.443	0.919

Not: W_i Wald test istatistiği değerini, Bootstrap p_i ise bootstrap olasılık değerini göstermektedir. → simgesi nedenselliğin yönünü simgelemektedir.

9 gelişmekte olan ülke için panelin tümünde yönetim göstergeleri ile büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 8’de ise gelişmekte olan ülke grubundaki her ülke için nedensellik test sonuçları verilmiştir.

Tablo 8. Gelişmekte olan ülkeler için Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Nedensellik Test Sonuçları (Ülke Ayrıntısı)

	VA→ InperGDP			InperGDP→ VA			PV→ InperGDP			InperGDP→ PV		
	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i
Arjantin	4	3.313	0.507	4	4.852	0.303	3	2.899	0.407	3	3.922	0.270
Brezilya	4	21.004	0.000***	4	18.96	0.001***	2	4.018	0.134	2	4.721	0.094*
Çin	4	36.997	0.000***	4	1.52	0.823	3	2.847	0.416	3	2.333	0.506
Endonezya	1	0.006	0.937	1	0.752	0.386	3	1.03	0.794	3	6.531	0.088*
Hindistan	1	0.056	0.814	1	0.268	0.605	1	0.156	0.693	1	5.016	0.025**
Meksika	1	2.899	0.089*	1	0.007	0.936	1	0.566	0.452	1	0.195	0.659
Rusya	4	36.974	0.000***	4	5.319	0.256	3	2.795	0.424	3	2.712	0.438
Türkiye	4	95.982	0.000***	4	1.168	0.883	3	1.067	0.785	3	1.687	0.640
G. Afrika	2	0.363	0.834	2	0.577	0.749	2	2.375	0.305	2	0.997	0.607
	GE→ InperGDP			InperGDP→ GE			RQ→ InperGDP			InperGDP→ RQ		
	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i
Arjantin	1	0.022	0.882	1	1.489	0.222	1	0.369	0.543	1	1.097	0.295
Brezilya	1	0	0.84	1	0.548	0.459	3	6.41	0.093*	3	1.545	0.672
Çin	1	0	0.986	1	0.003	0.957	3	36.618	0.000***	3	1.651	0.648
Endonezya	1	0.014	0.905	1	0.064	0.800	2	0.11	0.947	2	1.831	0.400
Hindistan	1	2.492	0.114	1	2.046	0.153	3	35.629	0.000***	3	0.638	0.888
Meksika	1	0.477	0.490	1	0.135	0.714	1	0.717	0.397	1	0.003	0.954
Rusya	1	0.091	0.763	1	1.634	0.201	1	0.025	0.873	1	0.23	0.632
Türkiye	1	0.375	0.540	1	0.105	0.746	3	11.223	0.011**	3	3.96	0.266
G. Afrika	1	1.637	0.201	1	0.034	0.854	2	2.455	0.293	2	1.181	0.554
	RL→ InperGDP			InperGDP→ RL			CC→ InperGDP			InperGDP→ CC		
	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i	L	W _i	p _i
Arjantin	1	0.033	0.855	1	0.445	0.505	1	0.641	0.424	1	0.493	0.483
Brezilya	2	1.106	0.575	2	3.014	0.222	1	0.615	0.433	1	0.712	0.399
Çin	3	0.626	0.891	3	0.564	0.905	2	8.476	0.014**	3	3.272	0.352
Endonezya	1	0.001	0.971	1	0.106	0.744	2	2.21	0.331	2	3.105	0.212
Hindistan	4	130.001	0.000***	4	355.796	0.000***	2	14.019	0.001***	3	0.926	0.819
Meksika	2	11.621	0.003***	2	0.562	0.755	1	2.344	0.126	1	0.207	0.649
Rusya	1	0.287	0.592	1	0.103	0.748	2	0.028	0.986	3	9.036	0.029**
Türkiye	4	4.096	0.393	4	30.073	0.000***	1	0.609	0.435	1	0.195	0.658
G. Afrika	3	10.095	0.018**	3	1.552	0.67	1	0.002	0.965	1	0.445	0.504

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 8’de gelişmekte olan ülkelerdeki bireysel sonuçlara bakıldığında, ifade özgürlüğünden büyüme doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu ülkelerin Brezilya, Çin, Meksika, Rusya ve Türkiye olduğu görülürken, büyümeden (lnperGDP) siyasi istikrar ve şiddetin olmamasına (PV) doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu ülkelerin ise Brezilya, Endonezya ve Hindistan olduğu görülmektedir. Düzenleyici kaliteden (RQ) büyüme (lnperGDP) doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu ülkeler Brezilya, Çin, Hindistan ve Türkiye olduğu anlaşılmaktadır. Hindistan’da hukukun üstünlüğü (RL) ile ekonomik büyüme (lnperGDP) arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Meksika’da hukukun üstünlüğünden (RL) büyüme (lnperGDP) doğru, Türkiye’de ise büyümeden (lnperGDP) hukukun üstünlüğüne (RL) doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca Çin ve Hindistan’da yolsuzluğun kontrolünden (CC) büyüme (lnperGDP) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

5. Sonuç

Ekonomik büyüme ve yönetim göstergeleri arasındaki ilişkinin tespiti ve yönünün belirlenmesi ülkelerin uygulayacakları ekonomi politikalarını şekillendiren önemli unsurlardır. Ülkelerin, ekonomi politikalarını şekillendirirken, sadece iktisadi değişkenleri dikkate almaları, kurumsal yapıyı ve yönetsimsel özellikleri göz ardı etmeleri uygulanacak politikaların etkinliği açısından birtakım sorunlara neden olabilmektedir. Çünkü yönetim vatandaş, yatırımcı ve hükümet arasındaki bağı oluşturmaktadır. Bu bağ ne kadar güçlü olursa ekonomik yapı o kadar güçlü olacaktır. Bu güç birliği gerek yerli gerekse yabancı yatırımcıları yatırım yapma konusunda cesaretlendirerek büyümeyi tetikleyebilecektir. Bu çalışmada 9’u gelişmiş ve 9’u gelişmekte olan ülke olmak üzere toplamda 18 G20 ülkesinin 2002-2018 dönemi dikkate alınarak ekonomik büyüme ve yönetim göstergeleri arasındaki ilişki Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda ülke gruplarının tümü açısından gelişmiş ülkeler bazında büyüme ile yönetim göstergelerinden ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, hükümetin etkinliği ve düzenleyici kalite açısından nedensellik ilişkisi tespit edilirken, gelişmekte olan ülkelere büyüme ve yönetim göstergeleri açısından panelin tümü için bir nedensellik ilişkisi tespit edilemezken, ülke bazlı incelendiğinde ise ekonomik büyüme ile yönetim göstergeleri arasında nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

Elde edilen bulgulardan hareketle yönetim faktörlerinin büyüme üzerindeki etkisinin gelişmiş ülkelere büyüme olan ülkelere göre daha etkin olduğu söylenebilir. Çünkü gelişmiş ülkeler sadece ekonomik olarak değil aynı zamanda demokrasi, özgürlük, insan hakları ve hukuk gibi konularda da gelişmekte olan ülkelere oranla daha iyi seviyededirler. Demokrasi, özgürlük, insan hakları ve hukuk gibi kavramların yönetim kavramının temel taşları olduğu düşünüldüğünde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılığın nedeni anlaşılabilir. Bu çıkarımdan hareketle; gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere yakınsayabilmeleri için yönetim kavramının ve yönetim alt faktörlerinin son derece önemli olduğu sonucuna varılabilir. Ülkeler arasındaki gelir ve gelişmişlik farklılıklarının çözülebilmesinde yönetim faktörünün anahtar

görevi üstlenebileceği muhtemeldir. Bu nedenle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin büyüüp gelişebilmeleri için gerekli olan yönetişimsel düzenlemeleri yapmaları hayati öneme sahiptir.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir dış destek alınmamıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın hazırlanmasında her bir araştırmacı eşit katkı oranına sahiptir.

Çatışma Beyanı: Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu araştırmanın her aşamasında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi”nde belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışmanın yazım sürecinde etik kurallarına uygun alıntı yapılmış ve kaynakça oluşturulmuştur. Çalışma intihal denetimine tabi tutulmuştur.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. (2008). The Role of Institutions in Growth and Development. *World Bank Working Paper* No.10.
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. (2010). The Role of Institutions in Growth and Development. *Review of Economics and Institutions*, 1 (2), 1-33.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J. ve Thaicharoen, Y. (2003). Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms: Volatility, Crises and Growth. *National Bureau of Economic Research. Working Paper* 9124.
- Alonso, J. A. (2010). Colonisation, Institutions and Development: New Evidence. *Journal of Development Studies*, 47 (7), 937 – 958.
- Amorim, G. ve Da Silva, M. E. (2016). Governance and Growth: A Panel VAR Approach. Erişim adresi: https://www.anpec.org.br/encontro/2016/submissao/files_I/i6-b664b335dcf00c41e5f5adbbd539cbd1.pdf
- Aysan, Ö. F. (2020). *Yönetişim ve Kurumlar Kavramlarının Yükselişi*. C. C. Aktan (Ed.), Kurumsal İktisat, Kurallar ve Kurumların İktisadi Gelişme Açısından Önemi (s.23-47) içinde. İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları.
- Bađun, M. (2005). The Quality of Governance and Economic Growth in Croatia. *Financial Theory and Practice*, 29 (4), 279-308.
- Binay, M. ve Atalay, N. (2019). Global Governance: Economic Growth and Income Distribution. *Sayıştay Dergisi*, 112, 137-158.
- Bouoiyour, J. ve Naimbayel, D. (2012). Economic Growth in Sub-Saharan Africa: is Governance a Source of İnequality Between Countries? In A Paper Presented at the 17th Annual Conference of the African Econometric

-
- Society. Erişim adresi:
https://www.researchgate.net/publication/266414447_Economic_growth_in_Sub-Saharan_Africa_is_governance_a_source_of_inequality_between_countries
- Cooray, A. (2009). Government Expenditure, Governance and Economic Growth. *Comparative Economic Studies*, 51 (3), 401-418.
- Çetin, A. B. (2019), İktisadi ve Politik Kurumların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri Karşılaştırması. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 4 (2), 1-31.
- Doğanay, M. ve Değer, M. (2020). Kurumlar ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi (2002-2018). *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (19), 75-99.
- Dura, Y. C., Yenilmez, F. ve Meçik, O. (2020), An Evaluation of The Explanatory Power of Indicators of Institutional Structure on Economic Growth: A Comparative Analysis, *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Econometrics. Statistics & Empirical Economics Journal*, 15 (1), 1-16.
- Emara, N. ve Jhonsa, E. (2014). Governance and Economic Growth: The Case of Middle East and North African Countries. *Journal of Development and Economic Policies*, 16 (1), 47-71.
- Evans, P. ve Rauch, J. E. (1999). Bureaucracy and Growth: A Cross-National Analysis of the Effects of "Weberian" State Structures on Economic Growth. *American Sociological Review*, 64 (5), 748-765.
- Fayissa, B. ve Nsiah, C. (2013). The Impact of Governance on Economic Growth in Africa. *Journal of Developing Areas*, 47 (1), 91-108.
- Figankaplan, T. (2017). Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Kalite İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 11 (1), 65-91.
- Gani, A. (2011). Governance and Growth in Developing Countries. *Journal of Economic Issues*, 45 (1), 19-40.
- Góes, C. (2016). Institutions and Growth: A GMM/IV Panel VAR Approach. *Economics Letters*, 138, 85-91.
- Grossman, G. ve Helpman, E. (1994). Foreign Investment with Endogenous Protection. *National Bureau of Economic Research*, Cambridge Working Paper No. 4876.
- Hall, R. ve Jones, C. (1998). Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others?. *The Quarterly Journal of Economics*. 114 (1), 83-116.
- Huynh, K. P. ve Jacho-Chávez, D. T. (2009). Growth and Governance: A nonparametric Analysis. *Journal of Comparative Economics*, 37 (1), 121-143.
-

- Kaufmann, D. ve Aart, K. (2002). Growth Without Governance. *Economia*. Fall 2002. Erişim adresi: <http://www.worldbank.org/wbi/governance/pdf/growthgov.pdf>.
- Kaufmann, D., Kraay, A. ve Mastruzzi, M. (2010). The Worldwide Governance Indicators Methodology and Analytical Issues. *Policy Research Working Paper*, 5430, 1-29
- Kaufmann, D., Kraay, A. ve Zoido-Lobaton, P. (2002). Governance Matters II: Updated Indicators for 2000-01 (Vol. 2772). World Bank Publications, 1-103. Erişim adresi: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/>
- Knack, S. ve Keefer, P. (1995). Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Indicators. *World Bank Working Paper*. November 1995.
- Knack, S. ve Keefer, P. (1998). Why Don't Poor Countries Catch Up? A Cross-National Test of An Institutional Explanation. *Center for Institutional Reform and The Informal Sector*. 590-602.
- Kostić, V., Ljajić, S., Cvetanović, S. ve Nedić, V. (2019). Quality of Institution and Economic Growth of the Countries of the European Union and Western Balkans. *Facta Universitatis Series: Economics and Organization*, 16 (2), 117-127.
- Levent, A. (2016). Yönetişim ve Yeni Kurumsal İktisat. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 17-32.
- Méndez-Picazo, M.T., Galindo-Martín, M.Á. ve Ribeiro-Soriano, D. (2012). Governance, Entrepreneurship and Economic Growth. *Entrepreneurship & Regional Development*, 24 (9-10), 865-877.
- Mira, R. ve Hammadache, A. (2017). Good Governance and Economic Growth: A Contribution to the Institutional Debate About State Failure in Middle East and North Africa. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 11 (3), 107-120.
- Mohammad, H., Mohammadi, M. ve Tirgari-Seraji, M. (2018). Investigating Factors Affecting on Per Capita GDP Growth in Different Groups of Countries with Emphasis on Governance Indicators. *Journal of Economic Modeling Research*, 8 (30), 109-145.
- Nawaz, S., Iqbal, N. ve Khan, M. A. (2014). The Impact of Institutional Quality on Economic Growth: Panel Evidence. *The Pakistan Development Review*, 53 (1), 15-31.
- Noha, E. ve I-Ming, C. (2015). The Impact of Governance on Economic Growth: The case of Middle Eastern and North African Countries, MPRA Paper No. 68603, 1-20. Erişim adresi: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/68603/>
- North, D. C. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 5 (1), 97-112, <https://doi.org/10.1257/jep.5.1.97>
-

-
- North, D., Acemoğlu D., Fukuyama, F. ve Rodrik, D., (2008). *Governance, Growth, and Development Decision Making*. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington.
- Orayo, J. A. ve Mose, G. N. (2016). A Comparative Study on Contribution of Governance on Economic Growth Countries in the East African Community. *International Journal of Regional Development*, 3 (2), 89-106.
- Rhodes, R. A. W. (1996). The New Governance: Governing Without Government. *Political Studies*, 44 (4), 652-667.
- Rodrik, D., Subramanian, A. ve Trebbi, F. (2004). Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development. *Journal of Economic Growth*. 9 (2), 131-165.
- Seldadyo, H., Nugroho, E. P. ve De Haan, J. (2007). Governance and Growth Revisited. *Kyklos*, 60 (2), 279-290.
- Setayesh, M. H. ve Daryaei, A. A. (2017). Good Governance, Innovation, Economic Growth and the Stock Market Turnover Rate. *The Journal of International Trade & Economic Development*. doi: 10.1080/09638199.2017.1334809
- Stoker, G. (1998). Governance as Theory: Five Propositions. *International Social Science Journal*, 50 (155), 17-28.
- Şahin, D. (2018). MENA Ülkelerinde Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 5 (1), 1-9.
- Ünlükaplan, İ., Arısoy, İ. ve Canıkalp, E. (2018). Yönetişim Kalitesi ve İktisadi Büyüme: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Ampirik Analiz. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı), 487-508.
- Yamak, T. (2017). Kurumsal Kalite Faktörlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Körfez Ülkeleri Örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5 (4), 63-79.
- Yapraklı, S. (2008). Kurumsal Yapının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Üst Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış*, 8 (1), 301-317.
- Zubair, S. S. ve Khan, M. A. (2014). Good Governance: Pakistan's Economic Growth and Worldwide Governance Indicators. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 8 (1), 258-271.
-